

Tradicionalna religioznost u Hrvatskoj 2004.: između kolektivnoga i individualnoga

Dinka Marinović Jerolimov

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska
e-mail: dinka@idi.hr

SAŽETAK U radu se analiziraju podaci o rasprostranjenosti konfesionalne i religijske identifikacije, religijskih vjerovanja i religijske prakse u Hrvatskoj 2004. godine. Na temelju uvida u rezultate istraživanja u 90-im godinama, cilj je bio utvrditi ukazuju li podaci na promjene ili na stabiliziranje vjerničke strukture. U analizi su korišteni: a) indikatori tradicionalne religioznosti u užem smislu, vezani uz razdoblje socijalizacije u obitelji – konfesionalna i religijska identifikacija, vjerski odgoj u obitelji i kroz vjeronauk, sakramenti krštenja, prve pričesti i krizme; b) indikatori aktualne religioznosti – usvajanje crkvenih i izvancrkvenih vjerovanja, religijska praksa na osobnoj i obiteljskoj razini (odlazak u crkvu na misu, osobna molitva, ispovijed, pričest i odricanje u korizmi, vjenčanje u crkvi, krštenje djece, slanje djece na vjersku pouku, posvećivanje doma, zajednička molitva u obitelji, slavljenje većih crkvenih blagdana te post u obitelji pred blagdane). Potvrđena je hipoteza o raskoraku u rasprostranjenosti religioznosti između pojedinih istraživanih dimenzija, kao i hipoteza o razlici između dviju grupa religiozno opredijeljenih ispitanika – uvjerenih vjernika i religioznih koji ne prihvaćaju sve što njihova vjera uči. Također je potvrđen postojeći sociodemografski obrazac kao podloga veće religioznosti odnosno nereligioznosti. Utvrđeno je da se vjernička struktura stabilizirala prema svim istraživanim indikatorima, te da i dalje dominiraju oblici religioznosti vezani uz socijalizaciju u obitelji, svetkovanje blagdana i običaje, te osobito uz religijsko obilježavanje životnih ciklusa, što čini zajednički *tradicionalni kulturni obrazac* ne samo religioznih već i manjereligioznih i nereligioznih dijelova populacije. Analiza pokazuje da se – uz procese revitalizacije, desekularizacije i deprivatizacije religije, na individualnoj razini uočavaju naznake paralelnog postojanja i suprotnih procesa. To se očituje u disoluciji dogmatskog sustava, paralelnom usvajanju alternativnih izvancrkvenih vjerovanja, raskoraku između razine vjerovanja i religijske prakse, te u odstupanju stavova ispitanika od crkvenih moralnih normi (difuznoj sekularnosti). To religijsku situaciju u Hrvatskoj čini složenijom iako, gotovo potpuno monokonfesionalno i mononacionalno društvo na prvi pogled ne odaje takvu sliku.

Ključne riječi: religija, Crkva, tradicionalna religioznost u užem smislu, aktualna religioznost, konfesionalna identifikacija, religijska identifikacija, crkvena vjerovanja, alternativna vjerovanja, religijska praksa, sociodemografska obilježja.

Primljeno: 1. lipnja 2005.

Prihvaćeno: 25. lipnja 2005.

1. Uvod

Promjenu položaja i uloge religije i Crkve u Hrvatskoj nakon 1990. godine pratio je značajan porast iskazivanja religioznosti, što je zabilježeno u više istraživanja odrasle populacije i mladeži (Boneta, 2000.; Cifrić, 2000.; Črpić i Kušar, 1998.; Črpić i Valković, 2000.; Goja, 2000.; Mandarić, 2000.; Marinović Jerolimov, 1999., 2000., 2001., 2002.; Zrinščak, Črpić i Kušar, 2000.; Vrcan, 1990., 2001.). Snažna identifikacija s religijom i Crkvom na toj je deklarativnoj razini u nas postala gotovo posvemašnja. Iako je i u vrijeme socijalizma ta identifikacija bila vrlo rasprostranjena, te ukazivala na mogući smjer budućih promjena, sada je njezina razina takva da Hrvatsku, uz Poljsku, Irsku i Rumunjsku (Transilvaniju), smješta u sam vrh ljestvice najreligioznijih zemalja Europe (Aračić, Črpić, Nikodem, 2003.; Davie, 2002.; Zrinščak, Črpić, Kušar, 2000.). Ta izrazita i nagla revitalizacija religije odvijala se i odvija paralelno uz/kroz procese desekularizacije i deprivatizacije (Berger, 1999.). Pojmom »deprivatizacije« Casanova (1994.), opisuje religijsku situaciju modernih društava nakon 80-ih, konstatirajući stanovit obrat sekularnih trendova, odnosno ulazak religije u javnu sferu s ciljem da sudjeluje u definiranju odnosa na svim razinama i u svim područjima društva. Iako se i u Hrvatskoj reafirmirala religijska tradicija kao dio kulture i društvenog života kao i u zapadnoeuropskim društvima, revitalizacija religije u Hrvatskoj se odvija unutar suprotnih procesa, tj. ne slijedi trendove »otkopčavanja« religije od političkog društva, ne karakterizira je proces individualizacije, detradicionalizacije i dekolektivizacije odlučivanja, a ne slijedi ni trend porasta religije *a la carte*, odnosno religijskog *bricolagea*. Nasuprot tome, u Hrvatskoj se revitalizacija religije, najšire poimano, odvija u znaku reagracije oko eklezijalnih institucija, retradicionalizacije i retotalizacije (Vrcan, 2000.). Podupiru li podaci iz istraživanja »Društvene i religijske promjene u Hrvatskoj« ove uvide?

Analiza podataka u ovom radu o rasprostranjenosti konfesionalne i religijske identifikacije, religijskih vjerovanja i religijske prakse, djelomična je podloga za odgovor na to pitanje.

2. Metodologijske napomene

Analizirani podaci su, dakle, iz istraživanja *Društvene i religijske promjene u Hrvatskoj* koje je provedeno 2004. godine na reprezentativnom uzorku stanovnika Hrvatske (N = 2.220) u 154 naselja.

Cilj istraživanja bio je (na temelju uvida u rezultate istraživanja od 90-ih godina naovamo u Hrvatskoj) utvrditi ukazuju li podaci na promjene ili na stabiliziranje vjerničke strukture. Slijedom toga postavljena je najopćenitija hipoteza da je promijenjena uloga i položaj religije i Crkve u hrvatskom društvu u tranzicijskom razdoblju pozitivno povezana s porastom religioznosti u istraživanim dimenzijama identifikacije, vjerovanja i prakse. U radu se provjeravaju i četiri specifične hipoteze.

- H1. Tradicionalna crkvena religioznost različito je rasprostranjena u populaciji s obzirom na religijsku identifikaciju, vjerovanja i religijsku praksu ispitanika.
- H2. Postoje značajne razlike između dviju grupa religioznih ispitanika (uvjerenih vjernika i religioznih koji ne prihvaćaju sve što njihova vjera uči) u svim istraživanim dimenzijama religioznosti.
- H3. Pojedini segmenti populacije razlikuju se u stupnju ne/religioznosti s obzirom na svoja sociodemografska, sociostrukturna i sociokulturna obilježja.
- H4. Nije došlo do značajnijih promjena u religioznosti prema svim istraživanim indikatorima u odnosu na situaciju u 90im, što ukazuje na stabiliziranje vjerske strukture u Hrvatskoj.

Rezultati analize trebali bi omogućiti uvid u elemente tradicionalne crkvene religioznosti koji su dominantno rasprostranjeni među populacijom u Hrvatskoj.

2.1. Indikatori

U ovom radu se prikazuju rezultati istraživanja koji se odnose na religijsku identifikaciju, različita crkvena i izvancrkvena (alternativna) vjerovanja te religijsku praksu. Indikatori pokrivaju individualnu i užu grupnu, obiteljsku razinu, a analitički su razdvojeni u indikatore tradicionalne religioznosti u užem smislu i indikatore aktualne religioznosti, pomoću kojih – složen i višedimenzionalan, ali na individualnoj razini jedinstven fenomen, istražujemo u pojedinim njegovim dimenzijama i aspektima.

Tradicionalna religioznost u užem smislu obuhvaća one elemente religioznosti koje su ispitanici usvojili u procesu primarne socijalizacije kao dio obiteljske tradicije, te kao dio tradicije i običaja sredine u kojoj žive (šireg kulturnog sklopa). Kao indikatori (identifikacije i participacije) tradicionalne religioznosti u užem smislu poslužili su:

- konfesionalna identifikacija ispitanika i njihovih roditelja;
- religijska samoidentifikacija;
- vjerski odgoj u obitelji;
- sakramenti krštenja, prve pričesti i krizme;
- pohađanje vjeronauka.

Aktualna religioznost obuhvaća one oblike i elemente religioznosti koje su ispitanici aktualizirali u životu kao usvojene elemente osobne religijske identifikacije i prakse. Kao indikatori (identifikacije i participacije) aktualne religioznosti poslužili su:

- usvajanje crkvenih i izvancrkvenih (alternativnih) vjerovanja;
- učestalost sudjelovanja u religijskoj praksi na individualnoj razini (odlazak u crkvu, osobna molitva, ispovijed, pričest i odricanje u korizmi);

- učestalost sudjelovanja u religijskoj praksi na užoj grupnoj, obiteljskoj razini (vjenčanje u crkvi, krštenje djece, slanje djece na vjeronauk, posvećivanje doma, zajednička molitva u domu, post pred blagdane te slavljenje većih crkvenih blagdana).

3. Rezultati istraživanja

3.1. Tradicionalna religioznost u užem smislu

Tradicionalna religioznost u užem smislu pokriva, kao što je rečeno, razdoblje socijalizacije u obitelji. Obitelj (a u današnjoj nukleusnoj obitelji to su prvenstveno roditelji) odlučuje o uključivanju djece u religijsku zajednicu, stvara religijsku (ili nereligijsku) atmosferu u domu te brine o prenošenju religijskih sadržaja na djecu. Kao dio obiteljske i šire nacionalne i kulturne tradicije ti su oblici među populacijom u Hrvatskoj, gledano i povijesno, bili širokorasprostranjeni (Bahtijarević, 1985.; Bahtijarević, Vrcan, 1975.), te su činili podlogu povećane i danas visokorasprostranjene religioznosti. Oni svjedoče o tome da je religija bila i ostala prisutna u životu ljudi u ovom području, te da je u značajnom opsegu bila i jest dio biografija različitih generacija. O potrebi da se u domu stvara atmosfera s religijskim obilježjima govore i podaci istraživanja u zagrebačkoj regiji iz 1972. godine, kada je npr. 81% ispitanika izjavilo da u svom roditeljskom domu ima križ, slike svetaca, oltarić (božji kutak) i sl. (Bahtijarević, Vrcan, 1975.). O tome govore i podaci iz 1997. kada je u istraživanju u Hrvatskoj 86% ispitanika izjavilo da u stanu drži križ, ikonu ili sliku nekoga svetca (Aračić, Črpić, Nikodem, 2003.).

3.1.1. Konfesionalna i religijska samoidentifikacija

Podaci o konfesionalnoj i religijskoj samoidentifikaciji početni su, osnovni orijentiri o rasprostranjenosti religioznosti u istraživanoj populaciji kroz iskaz o tome kojoj konfesiji/religiji pripadaju (katoličkoj, pravoslavnoj, islamskoj, ostalima) ili ne pripadaju, te kako se identificiraju na skali osobne religijske identifikacije koja predstavlja kontinuum od uvjerenog vjernika do protivnika religije. Složenija »slika« religioznosti i nereligioznosti upotpunjuje se rezultatima o rasprostranjenosti drugih indikatora vjerovanja i prakse.

Rezultati prikazani u tablici 1. pokazuju dominantnu i izrazito većinsku katoličku konfesionalnu pripadnost ispitanika koja je, nakon povećanja utvrđenoga tijekom 90-ih godina ostala na istoj visokoj razini. Naime, u popisu stanovništva 1991. godine zabilježeno je 77% katolika, a u popisu 2001. godine čak 87% katolika. Ti su podaci sukladni s nalazima komparativne analize istraživanja u zagrebačkoj regiji koja je za razdoblje od 1982. godine (77%) do 1999. godine (92%) također pokazala znatan porast izjašnjenih katolika (Marinović Jerolimov, 2002).

Tablica 1.
Konfesionalna samoidentifikacija 2004.

Konfesionalna samoidentifikacija	Raspodjela ispitanika	
	f	%
Katolici	1.944	89,8
Pravoslavni	117	5,3
Muslimani	16	0,7
Ostali	15	0,7
Bez vjeroispovijesti	78	3,5
Ukupno	2.220	100,0

Ukrštanje konfesionalne identifikacije ispitanika i konfesionalne pripadnosti njihovih roditelja, pokazuje kako se odvijala reprodukcija konfesionalne pripadnosti u njihovim obiteljima.

Tablica 2.
Konfesionalna samoidentifikacija ispitanika i konfesionalna pripadnost roditelja

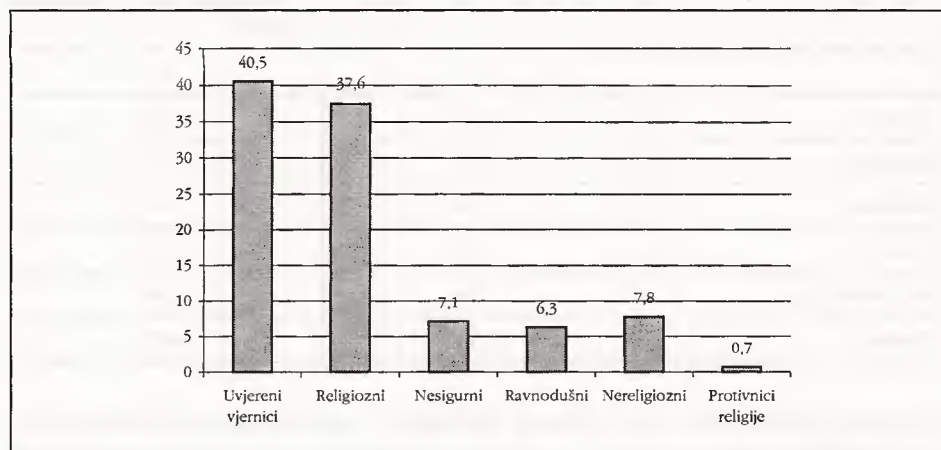
Konfesionalna samoidentifikacija ispitanika	Konfesionalna pripadnost roditelja					
	Majka			Otac		
	Katolici	Ostali	Bez vjere	Katolici	Ostali	Bez vjere
Katolici	98	2	0	97	2	1
Ostali	14	86	0	5	94	1
Bez vjeroispovijesti	52	14	34	37	16	47

Prema navedenim podacima, reprodukcija konfesionalne pripadnosti katolika je gotovo potpuna (98% odnosno 97%). Kod ispitanika – pripadnika ostalih konfesija također je vrlo visoka razina reprodukcije istih vjeroispovijesti, ali ima nešto više ispitanika (14%) čije su majke katoličke vjeroispovijesti. To su i očekivani rezultati s obzirom na dosadašnje uvide.

Značajno je naglasiti da ispitanici bez vjeroispovijesti većinski potječu od roditelja za koje su izjavili da imaju neku konfesionalnu pripadnost (2/3 majki i 1/2 očeva), i to poglavito katoličku. Manji dio ispitanika (oko 15%) za roditelje je izjavio da pripadaju ostalim vjeroispovijestima.

No prati li tako visokorasprostranjenu konfesionalnu identifikaciju i visoka religijska samoidentifikacija? U grafikonu 1 prikazana je rasprostranjenost religijske samoidentifikacije na skali od 6 stupnjeva, od uvjerenog vjernika do protivnika religije.

Grafikon 1.
Religijska samoidentifikacija (%)

Distribucija odgovora na pitanje »Kad bi Vas netko upitao o Vašem odnosu prema religiji, gdje biste Vi sami sebe svrstali?« pokazuje da je 78,1% ispitanika religiozno, 13,4% je između religioznosti i nereligioznosti a 8,5% je nereligioznih. Dominantna je, kao što vidimo, grupa uvjerenih vjernika – 40,5%. I prema ovom indikatoru možemo zaključiti da je zadržana visoka razina religioznosti u Hrvatskoj. Ako ove podatke usporedimo s rezultatima istraživanja u Hrvatskoj iz 1996. godine (kada je bilo 73,6% religioznih) i prema ovom indikatoru, kao i kod konfesionalne identifikacije utvrđen je malen porast. Ukrštanjem konfesionalne i religijske identifikacije sagledat će se neke upitnosti, primjerice jesu li svi konfesionalno identificirani ispitanici i religiozni, jesu li svi nereligiozni ispitanici bez konfesije, te postoje li razlike unutar konfesija s obzirom na religijsku samoidentifikaciju?

Tablica 3.
Religijska i konfesionalna samoidentifikacija ispitanika (%)

Religijska samoidentifikacija	Konfesionalna samoidentifikacija ispitanika				
	Katolici		Ostali		Bez vjeroispovijesti
Uvjereni vjernici	96	43	4	24	0
Religiozni	95	40	5	25	4
Nesigurni	85	7	10	10	5
Ravnodušni	73	5	20	19	7
Nereligiozni i protivnici religije	52	5	18	22	30
Ukupno	100	100	100	100	100

$$\chi^2 = 574,26 \quad p < 0,01 \quad c = 0,45$$

Iz podataka se može uočiti da nisu svi konfesionalno opredijeljeni ispitanici ujedno i religiozni. Među katolicima takvih je 17%, a među ostalim konfesijama čak 51%. Među katolicima je čak dvostruko više religioznih (prve dvije kategorije skale) nego u pripadnika ostalih konfesija. Također se može uočiti da je i dalje prisutan već utvrđeni obrazac: a) postoji razlika među pojedinim konfesijama s obzirom na udio religioznih ispitanika (što se dijelom pripisuje osobinama pojedinih konfesija, no njihova zastupljenost ovdje nije dovoljna za diferenciranu analizu); b) konfesionalno se »prepoznaje« i dio istraživane populacije koji se ne identificira kao religiozan, a to se osobito odnosi na deklarirane nereligiozne i protivnike religije, kojih se 70% konfesionalno opredijelilo. To, svakako, ide u prilog zaključku da je konfesionalna pripadnost za ove ispitanike dio njihova tradicionalnoga obiteljskoga, nacionalnog i kulturnog identifikacijskog obrasca.

Razlikuju li se religiozni, manje religiozni i nereligiozni ispitanici s obzirom na svoja sociodemografska i sociostrukturalna obilježja, pokazuju podaci ukrštanja religijske samoidentifikacije i spola, dobi, stupnja školske spreme, rezidencijalnog statusa, zanimanja i makroregija.

Tablica 4.

Sociodemografske karakteristike ispitanika i religijska samoidentifikacija (%)

		Uvjereni vjernici	Religiozni	Nesigurni	Ravnodušni	Nereligiozni i protivnici religije
Spol	Muški	33	39	8	9	12
	Ženski	48	36	7	4	5
$\chi^2 = 86,8$ $p < 0,01$ $c = 0,19$						
Dob	18-29 godina	31	42	10	8	9
	30-39 godina	35	42	7	6	9
	40-49 godina	35	44	8	6	7
	50-59 godina	42	36	6	7	9
	60 i više godina	54	28	5	5	8
$\chi^2 = 81,11$ $p < 0,01$ $c = 0,19$						
Školska sprema	Osnovna	54	28	6	6	5
	Srednja	35	42	7	7	8
	Viša i visoka	25	45	10	4	16
$\chi^2 = 124,1$ $p < 0,01$ $c = 0,23$						
Mjesto boravka	Selo	51	34	4	6	5
	Grad	32	41	10	6	11
$\chi^2 = 96,9$ $p < 0,01$ $c = 0,20$						

		Uvjereni vjernici	Religiozni	Nesigurni	Ravnodušni	Nereligiozni i protivnici religije
Zanimanje	Poljoprivrednici	50	36	5	5	3
	Radnici	35	40	8	8	9
	Službenici	35	44	10	5	6
	Stručnjaci	22	50	7	5	16
	Zaštita i ostali	35	36	11	12	6
	Nezaposleni	41	37	7	5	9
	Umirovljenici	47	33	6	6	8
	Domaćice	60	28	5	5	2
$\chi^2 = 122,4$ $p < 0,01$ $c = 0,23$						
Makroregije	Osječka	52	29	7	6	6
	Splitska	50	36	6	3	5
	Zagrebačka	37	40	8	6	9
	Riječka	23	44	5	11	17
$\chi^2 = 115,45$ $p < 0,01$ $c = 0,22$						

Statistički značajne razlike utvrđene su među grupama unutar svih promatranih obilježja, i tu je utvrđen postojeći obrazac: religioznije su žene, stariji, manje obrazovani, oni iz sela, domaćice, poljoprivrednici i umirovljenici, te ispitanici iz splitske i osječke makroregije. Te se razlike osobito mogu vidjeti između dviju grupa religioznih ispitanika (uvjerenih vjernika i religioznih koji ne prihvaćaju sve što njihova vjera uči). Nereligioznost je veća u mladim ispitanika, a povećava se i sa stupnjem obrazovanja, višim položajem u društvenoj strukturi (gledano kroz zanimanje), te je više vezana uz urbani ambijent i pripadnost zagrebačkoj i riječkoj makroregiji. Najveći je utjecaj (prema visini c-koeficijenta i χ^2) obrazovanja, zanimanja i makroregionalne pripadnosti. Obrazovanje i zanimanje, kao kumulativni indikator položaja u društvenoj strukturi, očigledno su i dalje najviše povezani s ne/religioznošću, uz ambijentalne razlike. Tu ćemo povezanost promatrati i s obzirom na druge indikatore.

3.1.2. Ostali elementi tradicionalne religioznosti u užem smislu

U kojem je opsegu širokorasprostranjena konfesionalna i religijska identifikacija rezultat religijske socijalizacije u obitelji, pokazuje proširenost vjerskog odgoja u obitelji, pohađanje vjeronauka i sakramenata vezanih uz rođenje, djetinjstvo i ranu mladost. Promotrimo najprije rezultate o vjerskom odgoju. U tablici 5. prikazani su odgovori na pitanje »Kako ste odgajani u obitelji?« (ponudeni su odgovori bili: u vjeri, ni za ni protiv vjere, nereligiozno i protiv vjere).

Tablica 5.

Odgoj u vjeri u obitelji

Odgoj u vjeri u obitelji	%
U vjeri	81,2
Ni za ni protiv vjere	16,3
Nereligiozno	2,3
Protiv vjere	0,2

Podatak da je 81% ispitanika u obitelji odgajano u vjeri sasvim je u skladu s rezultatima odgovora na to pitanje u zagrebačkoj regiji 1999. godine, što ukazuje da i prema ovom indikatoru nisu evidentirane promjene u smislu opadanja, već naprotiv stabiliziranja religioznosti. Kasnije će se (u tablici 7) vidjeti koje su grupe s obzirom na religijsku identifikaciju odgajane u vjeri.

No prije toga slijede podaci o opsegu rasprostranjenosti sakramenata – krštenja, prve pričesti i krizme, te o pohađanju vjeronauka.

Tablica 6.

Elementi tradicionalne religioznosti (% odgovora DA)

Elementi tradicionalne religioznosti	Ispitanici s potvrdnim odgovorom	
	f	%
Kršteni	2.096	94
Primili prvu pričest	1.884	85
Pohadali vjeronauk	1.831	83
Krizmani	1.804	81
Odgoj u vjeri u obitelji	1.803	81

Svi navedeni elementi tradicionalne religioznosti u užem smislu rasprostranjeni su u vrlo visokom postotku, a najviše krštenje koje je gotovo na razini konfesionalne identifikacije. No uočava se i stanovito opadanje nakon temeljnog sakramenta krštenja, čemu vjerojatno pridonose manje religiozni i nereligiozni ispitanici. Zanimljiva je, upravo, proširenost ovih elemenata među religioznim i nereligioznim ispitanicima, što je prikazano u tablici 7.

Gotovo su svi uvjereni vjernici kršteni, primili prvu pričest, odgajani u vjeri, krizmani i pohađali vjeronauk. U visokom postotku to se odnosi i na religiozne koji ne prihvaćaju sve što njihova vjera uči, ali 5% do 11% manje od uvjerenih vjernika, iako je i njih (98%) najviše kršteno. Primanje sakramenata, vjerski odgoj u obitelji i pohađanje vjeronauka opada linearno kako se smanjuje religioznost.

Tablica 7.

Elementi tradicionalne religioznosti i religijska samoidentifikacija (% odgovora DA)

Religijska samoidentifikacija	Elementi tradicionalne religioznosti				
	Kršteni	Primili prvu pričest	Krizmani	Pohadali vjeronauk	Odgoj u vjeri u obitelji
Uvjereni vjernici	99	98	96	94	97
Religiozni	98	93	89	89	86
Nesigurni	92	76	69	71	61
Ravnodušni	91	66	56	60	49
Nereligiozni	69	42	36	36	25
Protivnici religije	53	43	21	40	20
Ukupno	94	85	81	83	81

Svakako treba naglasiti značajnu proširenost svih ovih elemenata kod ispitanika koji su između religioznosti i nereligioznosti, te kod nereligioznih i protivnika religije, što govori o značenju koji se religiji pridaje u njihovim obiteljima, odnosno o potrebi prenošenja religijske tradicije u obitelji. Ovaj »praznički katolicizam« koji izrasta iz obiteljskog ognjišta, vezan uz okupljanja obitelji i svetkovanja (Jukić, 1988.:60) ne daje pečat samo vjerničkoj nego i ostalima, manje religioznim i nereligioznim dijelovima populacije u čijim su obiteljima, barem prvi obredi prijelaza religijski značajnije obilježeni, a dio te populacije (40%) prošao je i vjerski odgoj.

3.2. Elementi aktualne religioznosti

Kako se i u kojoj mjeri ta širokorasprostranjena tradicionalna religioznost (posredovana kroz socijalizaciju u obitelji) aktualizira kasnije u životu, ovdje promatramo kroz usvajanje vjerovanja i sudjelovanje u religijskoj praksi na osobnoj i grupnoj, obiteljskoj razini. Komparativni podaci za zagrebačku regiju 1972. i 1982. te 1999. godine pokazali su velik porast rasprostranjenosti svih crkvenih vjerovanja u 90-ima. Međutim, hijerarhijsko strukturiranje pojedinih crkvenih vjerovanja i dalje je bilo prisutno, kao i paralelno prihvaćanje crkvenih i izvancrkvenih vjerovanja. Na razini propisane religijske prakse, utvrđeno je odstupanje od visoke razine identifikacije i vjerovanja, čak i kod uvjerenih vjernika. Važni oblici religijske prakse koji su ujedno i sakramenti, a posebno euharistija koja je centralna za religijski život vjernika i vjerske zajednice, bili su u smislu redovitog prakticiranja znatno manje rasprostranjeni. Većina ispitanika crkvu je posjećivala prigodno, osobito o većim crkvenim blagdanima (Marinović Jerolimov, 2000.).

Iz podataka koji slijede može se vidjeti postoje li razlike u navedenim elementima aktualne religioznosti u Hrvatskoj 2004. u odnosu na prijašnje razdoblje te kakve su te razlike među ispitanicima s obzirom na njihovu religijsku identifikaciju i praksu.

3.2.1. Vjerovanja

Usvajanje vjerovanja, tj. dogmatskog sustava određene religije, temeljna je a prema mnogim istraživanjima i centralna dimenzija religioznosti (Wuthnow, 1979.; Zrinščak, Črpić, Kušar, 2000.). Ovdje se vjerovanje razmatra i kao jedan od indikatora aktualne religioznosti. Neke znanstvene spoznaje do kojih se došlo u različitim istraživanjima na međunarodnoj, komparativnoj razini te u većini istraživanja u nas, vodile su nas u konstrukciji pitanja, a činile su i okvir za interpretaciju dobivenih podataka. Prije svega, to je različita razina prihvaćanja vjerovanja u pojedinim europskim zemljama, pa u tom kontekstu i u Hrvatskoj, potom je to različita razina prihvaćanja pojedinih vjerovanja koja govori o fragmetaciji vjerovanja, te paralelno usvajanje temeljnih crkvenih i izvancrkvenih (alternativnih) vjerovanja (Davie, 2000.; Črpić, Kušar, 1998.; Marinačić Jerolimov, 1997.; 2000.). Kako je u Hrvatskoj najrasprostranjeniji oblik religioznosti tradicionalna crkvena religioznost, većina je pitanja u upitniku konstruirana tako da »pokriva« pojedine aspekte i dimenzije tog oblika religioznosti. Međutim, nastojali smo utvrditi i postojanje drugih, alternativnih oblika religioznosti, npr. pučke i *New Age*-religioznosti, za što su nam kao indikatori poslužila pitanja o vjerovanjima i praksi.

Alternativna religioznost ovdje se promatra kroz rasprostranjenost usvajanja različitih vjerovanja i prakse koji ne pripadaju tradicionalnim, tzv. »mainstream« religijama, povijesno prisutnima u Hrvatskoj (kršćanstvo, judaizam, islam). To je najšire određenje, i treba svakako naglasiti da u kontekstu ovoga rada nije moguća produbljena teorijska eksplikacija i analiza ove složene problematike. No osnovni su uvidi mogući.

U konstrukciji pitanja nastojali smo utvrditi elemente, najšire rečeno, narodne religioznosti u koju smo ubrojili pučku religioznost s njenim kolektivističkim sakralnim izričajima (hodočašćima, proštenjima, blagdanima, svetištima i slavljenjem mjesnih zaštitnika), ali i različita vjerovanja objedinjena pojmom »praznovjerja« (pojam koji je vrijednosno izrazito negativno obojen kako u kontekstu katoličanstva¹ tako i u kontekstu prosvjetiteljske tradicije, a ovdje se koristi samo zbog opće prepoznatljivosti). Također smo utvrđivali rasprostranjenost vjerovanja koja potpadaju pod pojmove okultizma, spiritizma i magije, te vjerovanja koja pripadaju *New Ageu*. Kao što je poznato, teško je strogo i striktno definirati određenje u koje pojedina vjerovanja pripadaju, jer se neka utemeljeno mogu svrstati u različite navedene kategorije, ovisno o njihovu kontekstu (Hunt, 2003.). Mnoga od

¹ Katolička crkva osuđuje praznovjerje, mnogoboštvo, idolopoklonstvo, sve oblike gatanja, traženje pomoći od sotone ili zloduha, zazivanje duše pokojnika, traženje savjeta u horoskopima, astrologiju, gatanje u dlan, tumačenje znamenja i kocki, pojave vidovitosti, utjecanje medijima, nošenje amajlija, spiritizam – uglavnom »sve što prikriva volju gospodovanja nad vremenom, poviješću i konačno nad ljudima, a ujedno i želju da se umilostive skrivite moći. To je sve u proturječju s čašću i štovanjem, združenim sa strahopočitanjem prožetim ljubavlju, koju dugujemo samo Bogu« (Katekizam Katoličke crkve, 1994.: 530).

tih vjerovanja također su dio narodne tradicije i kulture (i s predkršćanskim elementima) i kao takvi se prenose s koljena na koljeno. S druge strane, mnogi elementi New Agea su novijeg datuma, izrasli iz kontrakturnih gibanja 60-ih godina prošlog stoljeća.

U korpusu crkvenih vjerovanja istraživali smo rasprostranjenost sljedećih vjerovanja: da postoji Bog, da je Isus uskrsnuo, da je Bog stvorio svijet i čovjeka, da je Bog izvor morala, da postoje raj i pakao, anđeli, život poslije smrti, đavo, zatim da su neke osobe opsjednute đavolom te da se događaju ukazanja i čuda (ovo vjerovanje ulazi u kontekst tradicionalne religije kao dio katoličke pučke religioznosti, ali se može razmatrati i u kontekstu narodnih vjerovanja, kao npr. vjerovanje u sudbinu). U vjerovanja koja smo nazvali »praznovjerjem« ušle su sljedeće čestice: određeni predmeti štite ljude (pamuk Svetoga Šime, amajlija, talisman, medaljon);² dobro je tri puta kucnuti o drvo za sreću; petak 13. je nesretan dan; dimnjačar donosi sreću; kad razbiješ ogledalo čeka te 7 godina nesreće. Vjerovanja u uroke, vještice, astrologiju i duhove, obuhvaćaju okultizam/magiju/spiritizam.³ Za New Age-religioznost koristili smo sljedeće čestice: svaki čovjek treba težiti osobnom duhovnom razvoju; Boga ne treba tražiti na nebu već u sebi; planet Zemlja je naša majka koja osjeća našu brigu i surovost; neznanje o vlastitoj božanskoj prirodi je grijeh; čovjekov život je određen položajem planeta u trenutku njegova rođenja; duša se nakon smrti ponovo utjelovljuje (reinkarnacija); u svemiru žive bića koja nas posjećuju na zemlji. U sljedećoj tablici 8 vjerovanja su rangirana prema postotku odgovora »Vjerujem«.

Tablica 8.

Rang-lista vjerovanja prema postotku ispitanika koji u njih vjeruju (u %)

Rang	Vjerovanja	Ne vjerujem	Sumnjam	Vjerujem
1.	Postoji Bog	7	11	82
2.	Svaki pojedinac treba težiti osobnom duhovnom razvoju	9	12	79
3.	Boga ne treba tražiti na nebu, već u sebi	10	12	78
4.	Isus je uskrsnuo	9	14	77
5.	Bog je stvorio svijet i čovjeka	12	16	72
6.	Bog je izvor morala	13	17	70
7.	Postoji sudbina	13	24	63

² Pamuk Svetoga Šime i medaljoni sa sličicama svetaca dio su i katoličke pučke religioznosti.

³ Tiryakin pod okultizmom podrazumijeva »namjerne djelatnosti, umijeća ili postupke koji se a) bave skrivenim ili tajnim snagama u prirodi ili kozmosu što se ne mogu mjeriti ili utvrditi instrumentima suvremene znanosti i b) koje imaju za željene ili namjeravane posljedice empirijske rezultate, kao što su saznavanje empirijskog tijeka događaja ili njegovo mijenjanje.« (Eliade, 1983.: 74).

Rang	Vjerovanja	Ne vjerujem	Sumnjam	Vjerujem
8.	Postoje anđeli	20	23	57
9.	Postoje raj i pakao	23	24	53
10.	Postoji život poslije smrti	21	27	52
11.	Planet Zemlja je naša majka koja osjeća našu brigu i surovost	21	28	51
12.	Događaju se ukazanja i čuda	23	27	50
13.	Postoji đavo	39	22	39
14.	Neke su osobe opsjednute davalom	47	27	26
14.	Određeni predmeti štite ljude (pamuk sv. Šime, amajlija, talisman, medaljon)	43	31	26
16.	Neznanje o vlastitoj božanskoj prirodi je grijeh	43	33	24
17.	Postoje duhovi	49	28	23
18.	Dobro je tri puta kucnuti o drvo za sreću	58	20	22
19.	Čovjekov život je određen položajem planeta u trenutku njegova rođenja	49	31	20
20.	Postoji neka nadnaravna sila koja nije Bog	54	27	19
21.	Duša se nakon smrti ponovo utjelovljuje (reinkarnacija)	53	30	17
22.	U svemiru žive bića koja nas posjećuju na Zemlji	51	34	15
23.	Dimnjačar donosi sreću	69	20	13
24.	U uroke	73	16	11
25.	Petak 13. je nesretan dan	79	14	7
26.	U vještice	83	11	6
27.	Kad razbiješ ogledalo čeka te sedam godina nesreće	82	13	5

Najrasprostranjenije je vjerovanje u Boga što je iskazalo 82% ukupne istraživane populacije. Taj postotak je na razini rasprostranjenosti zabilježenoj u Hrvatskoj 1997. godine u istraživanju »Aufbruch« kada je 81% ispitanika izjavilo da vjeruje u Boga, te u zagrebačkoj regiji 1999. kada je isto izjavilo 84% ispitanika (Aračić, Črpić, Nikodem, 2003.; Marinović Jerolimov, 2000.). No zanimljivo je i u kakvoga Boga vjeruje naša populacija. Prema EVS 1999. podacima, 37% ispitanika u Hrvatskoj vjeruje u osobnog Boga, dok ih 49% misli da postoji neka vrsta duha, životne sile.

Iako je u prvih deset najprihvaćenijih vjerovanja osam (»klasičnih«) crkvenih, odmah se zamjećuje da u visokom postotku ispitanici vjeruju da svaki čovjek treba težiti osobnom duhovnom razvoju i da Boga ne treba tražiti na nebu već u sebi, koje su centralne za New Age-duhovnost.⁴ U tom kontekstu one imaju drugačiji smisao nego duhovnost kao integralni dio, u populaciji najrasprostranjenijeg, ka-

⁴ Može se sa sigurnošću pretpostaviti da je katolička vjernička populacija, neupućena u sadržaje vlastite vjere (Marinović Bobinac, 2000.), još manje upućena u sadržaje New Age-duhovnosti. No, tu se nimalo ne razlikujemo od suvremene Europe gdje je nepoznavanje osnovnih katoličkih načela također norma (Davie, 2000.).

toličanstva. Pojam *dubovnosti* koji je složen za definiranje, ljudi razumijevaju na vrlo različite načine – prema rezultatima nekih istraživanja, više u osobnom, individualnom smislu nego u smislu organizirane religije i crkvene doktrine (Barker, 2004.). No naši je religiozni ispitanici najvjerojatnije nisu doživjeli odvojenom od doktrine religije kojoj pripadaju. Kod njih se najvjerojatnije radi o preklapanju (djelomičnom ili potpunom) religioznosti i duhovnosti, ali je moguće da se religioznost shvaća i kao dio općeg pojma duhovnosti.⁵ Dio manje religioznih i nereligioznih ispitanika težnju za osobnim duhovnim razvojem vjerojatno je shvatio izvan tradicionalnoga religijskog konteksta – ili općenito ili u smislu drugačije duhovnosti. Iz ovih podataka i nije moguće na razini pojedinca utvrditi i »izmjeriti« složenost i kompleksnost unutar pojedinih odgovora, jer se instrumentom nastojalo samo utvrditi postojanje ili nepostojanje takvih struktura.

Iz prikazanog ranga vjerovanja može se zaključiti sljedeće:

- crkvena su vjerovanja hijerarhijski strukturirana, fragmentirana i među njima se najmanje prihvaćaju postojanje đavola, života poslije smrti, te raja i pakla;
- u smislu veće rasprostranjenosti granično je, zapravo, vjerovanje da se događaju ukazanja i čuda, koje se prihvaća na razini do 50%;
- iza toga slijedi vjerovanje u postojanja đavola (39%);
- postojanje brojnih alternativnih vjerovanja koja se prihvaćaju na razini od 5% do 26%;
- iako u zaštitno djelovanje određenih predmeta vjeruje 26% ispitanika, te 22% vjeruje da je dobro tri puta kucnuti u drvo za sreću, ostale tvrdnje koje pripadaju tzv. »praznovjerju« najmanje se prihvaćaju;
- ukoliko pogledamo odgovor »ne vjerujem« sasvim se jasno u donjem dijelu tablice izdvajaju vjerovanja koja se većinski ne prihvaćaju – između 50% i 83%;
- distribucija odgovora »sumnjam« u prosjeku iznosi 22% i kod svih tih čestica je veća od vjerovanja.

Čine li ova vjerovanja ipak latentne strukture smislene za interpretaciju, pokazuje faktorska analiza u tablici 9. gdje je ekstrahirano 5 faktora koji zajedno tumače 53,2% ukupne varijance.

⁵ E. Barker idealno-tipski određuje duhovnost (spirituality) kao nešto suprotno s jedne strane konzervativnoj religioznosti a s druge sekularizmu. Pozivajući na istraživanje duhovnosti, potencijalne odnose između religioznosti i duhovnosti klasificirala je kao moguće odnose: a) preklapanja; b) odnos u kojem je duhovnost jedna ili više (moguće vrlo različitih) podpodjela religioznosti; c) odnos u kojem religioznost potpada pod opći pojam duhovnosti; d) odnos u kojem se religioznost i duhovnost djelomično preklapaju, dijeleći neke zajedničke karakteristike; e) mogućnost da su to dva potpuno različita i odvojena fenomena. Neka istraživanja pokazala su da ispitanici najčešće nalaze da se ta dva pojma djelomično preklapaju (42%), odnosno (39%) da religioznost potpada pod opći pojam duhovnosti (Barker, 2004.: 30).

Tablica 9.
Faktorske strukture vjerovanja

Vjerovanja	Faktori				
	I. Crkvena vjerovanja 19,48% varijance	II. Praznovjerje 9,73% varijance	III. Okultizam 9,30% varijance	IV. New Age I 7,94% varijance	V. New Age II 6,72% varijance
Isus je uskrsnuo	0,812				
Bog je stvorio svijet i čovjeka	0,808				
Postoji Bog	0,777				
Postoje anđeli	0,767				
Postoje raj i pakao	0,762				
Postoji život poslije smrti	0,675				
Bog je izvor morala	0,658				
Događaju se ukazanja i čuda	0,604				
Postoji đavo	0,538				
Dimnjačar donosi sreću		0,738			
Kad razbiješ ogledalo čeka te 7 godina nesreće		0,697			
Dobro je tri puta kucnuti o drvo za sreću		0,679			
Petak 13. je nesretan dan		0,652			
Određeni predmeti štite ljude (pamuk sv. Šime, amajlija, talisman, medaljon)		0,362			
U vještice			0,792		
U uroke			0,689		
Neke su osobe opsjednute đavolom			0,576		
Postoje duhovi			0,541		
Duša se nakon smrti ponovo utjelovljuje (reinkarnacija)				0,705	
Čovjekov život je određen položajem planeta u trenutku njegova rođenja				0,644	
U svemiru žive bića koja nas posjećuju na Zemlji				0,555	
Postoji neka nadnaravna sila koja nije Bog				0,463	
Postoji sudbina				0,394	
Svaki pojedinac treba težiti osobnom duhovnom razvoju					0,695
Boga ne treba tražiti na nebu, već u sebi					0,693
Planet Zemlja je naša majka koja osjeća našu brigu i surovost					0,632
Neznanje o vlastitoj božanskoj prirodi je grijeh					0,358

Prvi faktor strukturira devet vjerovanja (u uskrsnuće Isusa, u Boga, božansko stvaranje svijeta i čovjeka, anđele, raj i pakao, božansko podrijetlo morala, život poslije smrti, ukazanja i čuda, te u đavola) koja pripadaju temeljnim vjerovanjima Katoličke crkve, te je ovaj faktor nazvan *Crkvena vjerovanja*, a pokriva 19,5% varijance.

Drugi faktor određuje pet varijabli koje se odnose na narodna vjerovanja koja se običavaju nazivati »praznovjerjem« (da dimnjačar donosi sreću, da razbijeno ogleдалo donosi 7 godina nesreće, da je dobro kucnuti u drvo za sreću, te da je petak 13. nesretan dan, kao i nešto slabije saturirano vjerovanje da određeni predmeti štite ljude). Iako je pojam, kao što je rečeno, negativno konotiran, zbog opće prepoznatljivosti ovaj je faktor nazvan *Praznovjerje*, a pokriva 9,7% varijance.

Treći faktor sadrži četiri vjerovanja (u vještice, uroke, da su neke osobe opsjednute đavolom, da postoje duhovi) i nazvan je *Okultizam/spiritizam*; pokriva 9,3% ukupne varijance.

Četvrti faktor koji strukturira pet alternativnih vjerovanja (u reinkarnaciju, astrologiju, bića iz svemira koja nas posjećuju na Zemlji, nadnaravnu silu koja nije Bog i sudbinu) od kojih većina pripada New Ageu te je i nazvan *New Age I.*; on pokriva 7,9% varijance.

Posljednji, peti faktor, oblikuje četiri vjerovanja (da svaki pojedinac treba težiti osobnom duhovnom razvoju, da Boga ne treba tražiti na nebu već u sebi, da je planet Zemlja naša majka koja osjeća našu brigu i surovost, te slabije saturirano vjerovanje da je neznanje o vlastitoj božanskoj prirodi grijeh) koja također pripadaju novodobnoj duhovnosti; on je nazvan – *New Age II.* (pokriva 6,7% varijance).

Zanimalo nas je i moguće postojanje razlika između religioznih i nereligioznih ispitanika u prihvaćanju različitih vrsta vjerovanja. Podaci su prikazani u tablici 10.

Tablica 10.
Religijska identifikacija i prihvaćanje vjerovanja

Religijska identifikacija	Faktor I. F = 588,0	Faktor II.	Faktor III.	Faktor IV. F = 12,0	Faktor V. F = 13,3
Uvjereni vjernici	+			-	0
Religiozni	0			0	0
Nesigurni i ravnodušni	-			+	0
Nereligiozni i protivnici	-			+	-

S obzirom na religijsku samoidentifikaciju, analizom varijance utvrđene su razlike između pojedinih grupa na tri faktora: faktoru crkvenih vjerovanja, faktoru New Age I. i faktoru New Age II. Razlike među ispitanicima različite religijske identifi-

kacije značajno su veće (što je i razumljivo) kod crkvenih vjerovanja. Prihvatanje crkvenih vjerovanja linearno opada kako opada religioznost, tako da vjerovanja iznadprosječno prihvaćaju uvjereni vjernici, prosječno religiozni, a ispodprosječno ostale grupe ispitanika. Konkretno razlike između pojedinih grupa na kontinuumu religioznost-nereligioznost omogućilo je testiranje hi-kvadratom (ovdje bez tabličnog prikaza zbog opsega rada). Podaci su pokazali razliku u prihvaćanju crkvenih vjerovanja između uvjerenih vjernika i religioznih koji ne prihvaćaju sve što njihova vjera uči. Iako uvjereni vjernici sva vjerovanja prihvaćaju više od religioznih, i kod njih je utvrđeno hijerarhijsko prihvaćanje vjerovanja, što ukazuje na disoluciju dogmatskoga sustava. Crkvena vjerovanja u stanovitom opsegu prihvaćaju i nereligiozni i protivnici religije, što potkrepljuje zaključak da stanovišta identifikacija s religijom i Crkvom postoji i kod ovih ispitanika (difuzna religioznost?). To, također, upućuje na potrebu da se u daljnjim analizama uz kompleksan sustav indikatora (indeksa) empirijski izvede tipologija religioznosti i crkvenosti koja ide »iza« nominalnog opredjeljenja ispitanika.

Iako na faktoru »praznovjerja« nisu utvrđene statistički značajne razlike s obzirom na religijsku samoidentifikaciju, nije nevažno istaknuti da npr. 33% uvjerenih vjernika i 25% religioznih vjeruje da određeni predmeti štite ljude; također 23% uvjerenih vjernika i 22% religioznih vjeruje kako je dobro tri puta kucnuti o drvo za sreću. I među ostalim grupama ova su vjerovanja rasprostranjena na istoj razini, a to se odnosi i na faktor okultizam/spiritizam.

Kod faktora New Age I. prihvaćanje vjerovanja linearno raste kako se smanjuje religioznost, što je obrnuto u odnosu na prijašnje faktore. Iako i manji dio uvjerenih vjernika i religioznih vjeruje u nadnaravnost pored Božje te u spasenjske koncepte i djelovanje sila suprotno učenju Katoličke crkve, ova su vjerovanja više rasprostranjena među nesigurnima, ravnodušnima, nereligioznima i protivnicima religije.

New Age-vjerovanja, koja oblikuju peti faktor, ispodprosječno prihvaćaju nereligiozni i protivnici religije, dok ih ostale grupe prihvaćaju prosječno, što je na prvi pogled donekle iznenađujući nalaz. Naime, s obzirom na prevladavajuću sociodemografsku strukturu nereligioznih ispitanika, moglo očekivati da će oni više prihvaćati ova vjerovanja. No imajući u vidu visok postotak prihvaćanja nekih od tih vjerovanja i kod religioznih ispitanika možemo zaključiti da ih je većina najvjerojatnije razumjela u kontekstu svoje religije (riječi Bog i grijeh nalazi se u tri tvrdnje), ne nalazeći u tome nikakve kontradiktornosti. Najveća razlika između uvjerenih vjernika i nereligioznih utvrđena je za tvrdnju »Boga ne treba tražiti na nebu, već u sebi« (85% prema 60%) i »Neznanje o vlastitoj božanskoj prirodi je grijeh« (39% prema 6%). No veća senzibiliziranost za sve navedene tvrdnje kod religioznih ispitanika ne znači da ona ne postoji i u nereligioznih; ona je prisutna samo u nešto manjem opsegu.

Postoje li razlike u prihvaćanju vjerovanja s obzirom na učestalost religijske prakse, odnosno posjećivanja crkve?

Tablica 11.

Religijska praksa (odlazak u crkvu na misu) i prihvaćanje vjerovanja

Učestalost odlaska u crkvu	Faktor I. F = 203,3	Faktor II.	Faktor III.	Faktor IV. F = 7,9	Faktor V. F = 6,1
Nikada	-			0	-
Samo o većim vjerskim blagdanima	0			+	0
Mjesečno	+			-	0
Tjedno	+			-	+
Svaki dan	+			-	0

Analiza varijance pokazala je da i s obzirom na religijsku praksu postoje razlike među ispitanicima u faktoru I, IV i V. Te su razlike najveće s obzirom na faktor I. *Crkvena vjerovanja*. Prihvaćanje ovih vjerovanja linearno raste s učestalošću sudjelovanja u religijskoj praksi (posjećivanju crkve). Obrnuto, prihvaćanje New Age I. – vjerovanja linearno opada kako raste učestalost religijske prakse. Prihvaćanje New Age II. – vjerovanja linearno raste s učestalošću posjećivanja crkve. Iznadprosječno ih prihvaćaju oni koji tjedno posjećuju crkvu. Ovaj nalaz je u skladu s prethodnim o većem prihvaćanju ovih vjerovanja kod religioznih ispitanika, što bi išlo u prilog zaključku o razumijevanju ovih tvrdnji u kontekstu tradicionalne religije, ali i o mogućoj većoj senzibiliziranosti redovitih praktikanata za duhovne sadržaje.

Djelomičnu podlogu za interpretaciju dobivenih podataka pruža i analiza socio-demografskih, sociostrukturnih i sociokulturnih obilježja ispitanika s prihvaćanjem vjerovanja (napravljena pomoću analize varijance i t-testa).

Tablica 12.

Sociodemografske karakteristike ispitanika i prihvaćanje vjerovanja

	Faktor I. Crkvena vjerovanja	Faktor II. Praznovjerje	Faktor III. Okultizam	Faktor IV. New Age I	Faktor V. New Age II
Dob				F = 20,16	
18-29 godina				+	
30-39 godina				+	
40-49 godina				0	
50-59 godina				0	
60 i više godina				-	
Školska sprema	F = 18,99	F = 25,43		F = 33,75	
Bez škole i osnovna	+	+		-	
Srednja	0	0		+	
Viša i fakultet	-	-		++	

	Faktor I. Crkvena vjerovanja	Faktor II. Praznovjerje	Faktor III. Okultizam	Faktor IV. New Age I	Faktor V. New Age II
Zanimanje	F = 4,44			F = 6,78	
Poljoprivrednik	+			-	
Radnik	0			0	
Službenik	0			0	
Osoblje zaštite i ostali	0			+	
Stručnjak	-			++	
Radni status	F = 7,43			F = 15,70	
Zaposleni	0			0	
Nezaposleni	0			+	
Umirovljenici	0			-	
Domaćice	+			0	
Makroregije	F = 48,07	F = 10,35	F = 5,46		F = 9,53
Splitska	++	-	+		0
Osječka	+	0	-		+
Zagrebačka	0	0	0		0
Riječka	-	+	0		-
Mjesto boravka*	F = 21,4			F = 9,9	
Selo	+			-	
Grad	0			+	
Spol*	F = 92,3	F = 28,5	F = 18,7		F = 15,0
Muškarci	-	-	-		-
Žene	+	+	+		+

Legenda: - = ispod zajedničkog prosjeka; 0 = u zajedničkom prosjeku; + = iznad zajedničkog prosjeka
* razlike izračunate t-testom

Od svih obilježja dob je najslabiji prediktor za prihvaćanje vjerovanja. Najveće razlike proizvode spol i makroregionalna pripadnost, potom slijedi stupanj školske spreme, mjesto boravka i radni status.

Promotrimo koja obilježja proizvode najveće razlike kod pojedinih faktora, odnosno koja grupa vjerovanja.

Crkvena vjerovanja

Osim po dobi, ispitanici se po svim ostalim obilježjima razlikuju u prihvaćanju crkvenih vjerovanja. U njih više vjeruju žene, iz splitske su i osječke makroregije, iz sela, poljoprivrednici, domaćice i ispitanici s nižim stupnjem školske spreme. I ovdje se potvrdio isti obrazac kao i kod religijske samoidentifikacije: vjerovanje

se smanjuje kako raste školska sprema, položaj u društvenoj strukturi (kao zanimanje), te je manje rasprostranjeno u gradu i razvijenijim regijama.

»Praznovjerje«

Ova vjerovanja podjednako prihvaćaju ispitanici svih dobnih grupa, zanimanja, radnog statusa i mjesta boravka. Na praznovjerje utječu stupanj školske spreme, spol i makroregionalna pripadnost. Naime, praznovjernije su žene, manje obrazovani te ispitanici iz riječke makroregije.

Okultizam

U ovim vjerovanjima razlike su utvrđene po spolu (žene više vjeruju) i makroregijama (iznadprosječno u njih vjeruju u splitskoj makroregiji).

New Age I.

Razlike u prihvaćanju ovih vjerovanja, kao i u crkvenih vjerovanja, proizvodi većina obilježja (školska sprema, dob, radni status, zanimanje i mjesto boravka). Mlada životna dob, više obrazovanje pa shodno tome i zanimanje (uz one nezaposlene), te gradski ambijent, odrednice su većeg prihvaćanja ovih vjerovanja.

New Age II.

Ova vjerovanja iznadprosječno prihvaćaju žene i ispitanici iz osječke makroregije, dok prema ostalim obilježjima nisu utvrđene statistički značajne razlike.

Ispitanici se, dakle, međusobno najviše razlikuju u prihvaćanju crkvenih vjerovanja i vjerovanja alternativne duhovnosti (New Age I). To se može vidjeti iz sljedeće usporedbe u kojoj su prikazana obilježja u kojima se iznadprosječno prihvaćaju navedena vjerovanja:

<u>Crkvena vjerovanja</u>	<u>New Age I</u>
-	Mlađi
Bez osnovne i s osnovnom školom	Sa srednjom školom, višom i fakultetom
Poljoprivrednici	Stručnjaci
Domaćice	Nezaposleni
Splitska makroregija	-
Iz sela	Iz grada
Žene	-

Analiza sociodemografskih, sociostrukturnih i sociokulturnih obilježja pokazuje da su crkvena vjerovanja (i religioznost) rasprostranjenija u populaciji koja je više vezana uz tradicionalni, a alternativna New Age-vjerovanja (kao i nereligioznost) u populaciji koja je više vezana uz moderniji ambijent i način života.

3.2.2. Religijska praksa

Dosada izneseni podaci pokazali su da je religioznost rasprostranjena u vrlo visokom postotku na identifikacijskoj razini, na razini obiteljskog prenošenja te u dimenziji vjerovanja. Što se događa na obrednoj razini? Postoji li i dalje raskorak između širokorasprostranjene identifikacije i vjerovanja s jedne strane, i znatno manje rasprostranjene osobne religijske prakse s druge strane? Podaci o tome ovdje su analizirani na individualnoj i grupnoj (obiteljskoj) razini. Osobnu religijsku praksu pratili smo pomoću sljedećih indikatora: odlaska u crkvu na misu, ispovijedi, pričesti, osobne molitve i odricanja u korizmi. Na obiteljskoj razini indikator religijske prakse bili su sljedeći: vjenčanje u crkvi, krštenje djece, odgoj djece u vjeri u obitelji, slanje djece na vjeronauk, posvećivanje doma, slavljenje većih crkvenih blagdana, post pred blagdane, zajednička molitva u domu. Uvid u rasprostranjenost religijske prakse prema navedenim indikatorima na osobnoj i obiteljskoj razini može ukazati na tip religioznosti koji je dominantan.

3.2.2.1. Osobna razina

Pogledajmo podatke (najprije odgovore u totalu) o rasprostranjenosti odlaska u crkvu na misu, ispovijedi, pričesti i osobnoj molitvi.

Tablica 13.
Učestalost religijske prakse – osobna razina (%)

	Nikada	Samo za blagdane	Mjesečno	Tjedno	Dnevno
Odlazi u crkvu na misu	17	37	17	27	2
Moli	18	18	11	17	35
Ispovijeda se	37	46	12	4	0
Pričešćuje se	37	42	10	8	1

* Ostatak do 100% čini odgovor »toga nema u mojoj vjeri«.

Ispitanici najviše prakticiraju odlazak u crkvu na misu i osobnu molitvu, a manje se ispovijedaju i pričešćuju. Osim osobne molitve koju dominantno prakticiraju dnevno, odlazak u crkvu na misu, pričešćivanje i ispovijedanje prakticiraju dominantno o velikim vjerskim blagdanima.

Među ispitanicima je najrasprostranjenije odlazanje u crkvu samo o blagdanima (37%), dok oko 30% ide u crkvu učestalo (tjedno i dnevno). *Tjedno posjećivanje crkve prakticira 27% ispitanika.* Znatno niža razina religijske participacije od religijske identifikacije potvrđuje se i prema ovim podacima. Međutim, treba naglasiti da je tijekom 90-ih utvrđen porast religijske prakse u odnosu na prijašnje razdoblje, i to prema brojnim indikatorima. Tjedno posjećivanje crkve utvrđeno je u više

istraživanja u Hrvatskoj i zagrebačkoj regiji na razini od 25% do 30% (Baloban, J. i Črpić, 2000.; Črpić i Kušar, 1998.; Marinović Jerolimov, 1999.). S obzirom da naši rezultati ne odudaraju od ovih navedenih, može se zaključiti da u tjednom posjećivanju crkve nije došlo do promjena u populaciji; to se odnosi i na osobnu molitvu, te ispovijed i pričest.

U komparaciji s europskim zemljama, tjedno posjećivanje crkve i dnevna molitva u Hrvatskoj je iznad europskog prosjeka. Prema ovim indikatorima Hrvatska je, zajedno s Austrijom, Rumunjskom i Španjolskom u grupi zemalja koje imaju veću razinu redovitog sudjelovanja u religijskim obredima od znatnog dijela zapadno-europskih zemalja. Najredovitije tjedno u crkvu odlaze Poljaci (58,7%) i Irci (56,6%) (Davie, 2000.; Nikodem, 2004.).

Naši u totalu prikazani rezultati ipak ne daju diferenciranu »sliku«, s obzirom da je bitno utvrditi koliko u obveznim obredima sudjeluju religiozni ispitanici. Podaci o tome prikazani su u sljedećim tablicama.

Tablica 14.
Religijska samoidentifikacija i posjećivanje crkve (%)

Religijska samoidentifikacija	Posjećivanje crkve				
	Nikada	Samo o blagdanima	Mjesečno	Tjedno	Svaki dan
Uvjereni vjernici	6	25	19	46	4
Religiozni	11	48	20	20	1
Nesigurni	25	58	11	5	1
Ravnodušni	48	40	5	7	-
Nereligiozni i protivnici religije	74	24	2	1	-
Ukupno	17	37	17	27	2

$$\chi^2 = 933,73 \quad p < 0,01 \quad c = 0,54$$

Učestalost posjećivanja crkve linearno se povećava sa stupnjem religioznosti (religijske samoidentifikacije). U učestalijem posjećivanju crkve izdvajaju se jedino uvjereni vjernici koji dominantno (46%) odlaze tjedno u crkvu na misu. Uz one koji odlaze svakodnevno, to je ipak svega polovina uvjerenih vjernika. Religiozni koji ne prihvaćaju sve što njihova vjera uči i nesigurni dominantno odlaze u crkvu samo o velikim vjerskim blagdanima, dok nereligiozni ispitanici dominantno i većinski (74%) ne odlaze nikada, a kada i idu to je o blagdanima.

I prema ovim podacima evidentna je razlika između uvjerenih vjernika i religioznih koji ne prihvaćaju sve što njihova vjera uči koji znatno manje (20%) odlaze tjedno u crkvu na misu. Sudjelovanje u obredima za religijski je život u zajednici vjernika veoma važno, a za osobni život u vjeri, kako ga propisuje Crkva – nezamjenjivo. Stoga odstupanje od daleko veće razine vjerovanja, te odstupanje od

zahtijeva Crkve kojoj većinski pripadaju, može ukazivati na stupanj privatiziranosti religije, ali otvara prostora i za pretpostavku da se dio ispitanika deklarirao religioznima iz konformizma, odnosno da se radi samo o nominalnim vjernicima.

Koji ispitanici, s obzirom na svoja različita sociodemografska, sociostrukturalna i sociokulturna obilježja, redovitije sudjeluju u religijskoj praksi? Statistički značajne razlike s obzirom na posjećivanje crkve utvrđene su po spolu, dobi, stupnju školske spreme, rezidencijalnom statusu, radnom statusu i makroregionalnoj pripadnosti; razlike nisu utvrđene s obzirom na zanimanje ispitanika. U tablici 15. prikazani su podaci za navedena obilježja za koja su utvrđene statistički značajne razlike.

Tablica 15.
Sociodemografske karakteristike ispitanika i odlazak u crkvu na misu (%)

		Nikada	Samo o većim blagdanima	Mjesečno	Tjedno	Svaki dan
Spol	Muški	23	42	15	19	1
	Ženski	12	33	18	35	2
$\chi^2 = 103,052$ $p < 0,01$ $c = 0,21$						
Dob	18-29 godina	16	45	18	20	1
	30-39 godina	16	42	17	25	1
	40-49 godina	15	35	18	30	2
	59-59 godina	17	35	18	28	1
	60 i više godina	20	31	14	31	4
$\chi^2 = 54,036$ $p < 0,01$ $c = 0,15$						
Školska sprema	Osnovna	16	34	15	32	3
	Srednja	16	40	17	27	2
	Viša i visoka	23	35	18	23	1
$\chi^2 = 30,396$ $p < 0,01$ $c = 0,11$						
Mjesto boravka	Selo	14	33	17	34	2
	Grad	20	40	16	22	2
$\chi^2 = 51,335$ $p < 0,01$ $c = 0,15$						
Radni status	Zaposleni	16	43	17	23	1
	Nezaposleni	16	34	20	29	1
	Umirovljenici	21	31	14	31	3
	Domaćice	11	27	21	38	4
$\chi^2 = 63,949$ $p < 0,01$ $c = 0,17$						
Makroregije	Osječka	12	37	17	32	3
	Splitska	14	30	21	34	2
	Zagrebačka	19	39	16	24	2
	Riječka	25	41	13	21	1
$\chi^2 = 58,806$ $p < 0,01$ $c = 0,16$						

Tjedno u crkvu na misu više odlaze žene, stariji ispitanici, s nižim stupnjem školske spreme, iz sela, domaćice i umirovljenici, te ispitanici iz splitske i osječke makroregije. Samo o blagdanima u crkvu idu više muškarci, mlađi ispitanici, višeg obrazovanja, iz grada, zaposleni te iz riječke i zagrebačke makroregije. Nikada u crkvu ne ide dvostruko više muškaraca (23%) nego žena (12%), nešto malo više od drugih dobnih grupa oni najstariji ispitanici (što je i razumljivo), s višim i visokim obrazovanjem, iz grada, umirovljenici (razumljivo s obzirom na dob) te ispitanici iz riječke makroregije.

I na obrednoj je razini prisutna ista sociodemografska podloga religioznosti, kao i u religijske identifikacije i vjerovanja. Redoviti praktikanti su ispitanici koji su po svojim različitim obilježjima više vezani uz tradicionalan svijet i način života. Pogledajmo podatke ukrštanja religijske samoidentifikacije i ostalih navedenih oblika osobne religijske prakse (molitve, ispovijedi i pričesti). Analiza podatke o ukrštanju sa sociodemografskim karakteristikama ispitanika bit će (zbog opsega rada) iznesena bez tabličnog prikaza.

Tablica 16.
Religijska samoidentifikacije i učestalost osobne molitve (%)

Religijska samoidentifikacija	Molitva				
	Nikada	Samo o blagdanima	Mjesečno	Tjedno	Svaki dan
Uvjereni vjernici	3	12	9	19	55
Religiozni	10	24	15	22	29
Nesigurni	33	35	13	8	10
Ravnodušni	59	19	6	7	9
Nereligiozni	80	12	3	1	3
Protivnici religije	87	7	-	-	7

$$\chi^2 = 1.082,44 \quad p < 0,01 \quad c = 0,57$$

U ovom smo istraživanju ispitivali samo učestalost molitve, bez obzira na njezin sadržaj, adresate i izražaje (usmena, unutarnja, kontemplativna). Utvrđeno je da učestalost molitve raste sa stupnjem religioznosti. Dominantno se mole uvjereni vjernici i religiozni. No razlika između njih je izrazito velika: dnevno se moli gotovo dvostruko više uvjerenih vjernika (55%) negoli religioznih (29%). Ove dvije grupe ispitanika ipak učestalije mole od ostalih (dnevno, tjedno i mjesečno). Nesigurni dominantno mole o blagdanima, ali ih trećina ne moli nikada. Ravnodušni, nereligiozni i protivnici religije dominantno i većinski ne moli nikada. No 20% nereligioznih i manji dio protivnika ipak ponekad mole. Osobna molitva, kao nadopuna liturgijske molitve, trebala bi se prakticirati i više puta dnevno. Kao »uzdignuće duše u Bogu« ovaj najintimniji susret s nadnaravnim, neodvojiv od kršćanske vjere, iako najrasprostranjeniji oblik religijske prakse na osobnoj razini, ipak svi religiozni ispitanici ne prakticiraju u onom opsegu u kojem to od

njih očekuje njihova Crkva. I prema ovom je indikatoru manja religijska participacija od identifikacije. No zanimljivo je da pogled »upiru u nebo« povremeno i oni koji sebe smatraju manje religioznima i nereligioznima.

Ukupno se više i učestalije (dnevno i tjedno) mole žene, stariji, manje obrazovani, iz sela, domaćice, poljoprivrednici i umirovljenici, te ispitanici iz osječke i splitske makroregije. Nikada ne mole više muškarci, mlađi, najobrazovaniji, iz grada, stručnjaci, zaposleni, te ispitanici iz riječke (29%) i zagrebačke (19%) makroregije.

U sljedećoj tablici 17. prikazani su podaci o učestalosti ispovijedanja i pričestivanja ispitanika različite religijske samoidentifikacije. Radi preglednosti, odgovori »dnevno«, »tjedno« i »mjesečno« sažeti su na odgovor »češće«.

Tablica 17.

Religijska samoidentifikacija i redovito sudjelovanje u religijskoj praksi (%)*

Religijska samoidentifikacija	Ispovijeda se			Pričešćuje se		
	Nikada	Za blagdane	Češće	Nikada	Za blagdane	Češće
Uvjereni vjernici	14	58	27	15	50	34
Religiozni	38	49	12	38	48	13
Nesigurni	67	31	2	66	31	3
Ravnodušni	75	19	4	76	17	3
Nereligiozni	89	8	-	89	8	-
Protivnici religije	100	-	-	100	-	-
	$\chi^2 = 642,75$ c = 0,47			$\chi^2 = 670,13$ c = 0,48		

* Razliku do 100% u svakom redu čini odgovor »toga nema u mojoj vjeri«.

Uvjereni vjernici i religiozni ispovijedaju se i pričestuju dominantno o većim blagdanima, dok ostali ispitanici to dominantno i većinski ne prakticiraju, a kada to čine, vezano je uz veće vjerske blagdane.

Prema tome, izrazita većina uvjerenih vjernika (85%) u ovim se oblicima religijske prakse pridržava crkvenih propisa o ispovijedanju grijeha i pričesti barem jedanput godišnje.

Ukupno se više ispovijedaju i pričestuju žene, ispitanici do 50. godine, bez završene osnovne škole ili sa završenom osnovnom školom, iz sela, domaćice, umirovljenici i poljoprivrednici, iz osječke i splitske makroregije.

Među onima koji se nikada ne ispovijedaju i ne pričestuju više je muškaraca, starijih ispitanika, onih iz grada, stručnjaka i umirovljenika (koji zbog dobi i rjeđe odlaze u crkvu), te ispitanika iz riječke i zagrebačke makroregije.

Ista je, dakle, sociodemografska struktura religijskih praktikanata, religijski identificiranih ispitanika i onih koji vjeruju u navedena crkvena vjerovanja.

Osim ovih podataka o religijskoj praksi na osobnoj razini, u istraživanju smo ispitanicima postavili i pitanje odriču li se (i čega) u korizmi. U tablici 18. prikazani su podaci ukrštanja odgovora na ovo pitanje s religijskom samoidentifikacijom.

Tablica 18.
Religijska samoidentifikacija i odricanje u korizmi (%)

Religijska samoidentifikacija	Odricanje u korizmi		
	Ne	Da	Toga nema u mojoj vjeri
Uvjereni vjernici	46	52	2
Religiozni	63	34	3
Nesigurni	76	17	6
Ravnodušni	81	9	10
Nereligiozni	83	5	12
Protivnici religije	80	-	20
Ukupno	60	36	4

$$\chi^2 = 284,37 \quad c = 0,34$$

U korizmi, razdoblju iščekivanja i pripreme za najveći kršćanski blagdan, odricanje prakticira nešto više od jedne trećine ukupne istraživane populacije. Najviše se odriču uvjereni vjernici (52%), dok to čini svaki treći u kategoriji religioznih koji ne prihvaćaju sve što njihova vjera uči. I ovdje je utvrđena velika razlika između dviju grupa religioznih ispitanika. Odricanje u korizmi linearno se smanjuje kako opada religijska identifikacija, te se sve ostale grupe dominantno i većinski ne odriču. No jedan sasvim malen dio nereligioznih također se odriče u korizmi. Možemo svakako pretpostaviti da to ne čine iz religioznih motiva, što se sigurno može pretpostaviti i za dio religioznih ispitanika.

Ispitanici se najviše odriču hrane (72%), zatim psovanja (37%), alkohola (34%) te ogovaranja (33%), dok se najmanje odriču pušenja (24%), zabave (20%) i seksualnih odnosa (11%). Nešto više u korizmi ispitanici razmišljaju o postupcima prema drugima (57%), češće se mole (43%) i daju siromašnima (39%), dok 16% češće čita Bibliju. Uvjereni vjernici sve to čine nešto malo više od navedenog prosjeka.

U korizmi se više odriču žene (42%) nego muškarci (30%), te ispitanici iz splitske i osječke makroregije, dok se najmanje odriču ispitanici iz riječke makroregije, što je u skladu s nalazima o religioznosti i nereligioznosti u ovim segmentima populacije i različitim regijama. Po ostalim obilježjima nisu utvrđene statistički značajne razlike u odgovorima na ovo pitanje.

3.2.2.2. Obiteljska razina

Zanimalo nas je i pitanje kako se religioznost »živi« u obitelji, odnosno koliko ispitanici prenose na djecu usvojene elemente identifikacije i prakse, te stvaraju li u domu atmosferu pogodnu za prenošenje religijskih sadržaja. Iz prethodnih smo analiza vidjeli da su ne samo religiozni već i oni manjereligiozni i nereligiozni ispitanici u visokom postotku konfesionalno identificirani, odgajani u vjeri, obavili osnovne sakramente i pohađali vjeronauk. U kojoj mjeri sada u svojoj obitelji aktualiziraju navedene elemente religioznosti pokazuju podaci u tablici 19.

Tablica 19.

Elementi aktualne religioznosti i religijska samoidentifikacija (%)

Religijska praksa	Religijska samoidentifikacija						Ukupno
	Uvjereni vjernici	Religiozni	Nesigurni	Ravnodušni	Nereligiozni	Protivnici religije	
Krstili djecu	97	95	85	81	60	63	91
Odgajali djecu u vjeri	98	87	51	41	21	0	82
Posvećuju svoj dom	93	84	65	58	33	7	80
Djeca pohađala vjeronauk	92	81	62	63	43	38	80
Vjenčani u crkvi	90	77	51	52	32	18	60
Slavljenje vjerskih blagdana	94	90	76	65	55	20	86
Post pred blagdane	74	52	30	30	18	20	55
Zajednička molitva u domu	13	5	1	1	1	-	7

Prije svega, rezultati pokazuju da se navedeni oblici aktualne religioznosti u velikom postotku prenose i u obitelji. Pritom je najrasprostranjenije krštenje djece, zatim odgoj djece u vjeri u obitelji i kroz vjeronauk, te posvećivanje doma. Najmanje su se ispitanici vjenčali u crkvi (60%). Međutim iza tog podatka »krije« se 90% uvjerenih vjernika, ali i 38% nereligioznih te 18% protivnika religije koji su stupanje u brak obilježili vjerskim obredom. S obzirom na religijsku samoidentifikaciju, podaci u tablici i ovdje pokazuju razliku između uvjerenih vjernika i religioznih: gotovo svi uvjereni vjernici su krstili djecu, odgajali ih u vjeri i posvećuju svoj dom; među religioznima koji ne prihvaćaju sve što njihova vjera uči, navedeni elementi aktualne religioznosti također su visoko rasprostranjeni, no ipak nešto manje (za oko 10%) nego u uvjerenih vjernika.

Prenošenje vjerskog odgoja na djecu, religijsko obilježavanje obreda prijelaza (stupanja u brak i rođenja djece), te posvećivanje doma, u značajnom je postotku prisutno kod nesigurnih, ravnodušnih te nereligioznih ispitanika. Iako neki od oblika religijske prakse kod ovih ispitanika mogu biti prisutni zbog konformiranja s užom i širom sredinom, oni se zasigurno prenose i kao dio tradicije i želje da se važnim trenucima u životu dâ »svečana dopuna«.

Ovome u prilog idu i podaci da je oko 80% ispitanika (kada smo ih o tome pitali) odgovorilo kako misle da rođenje, vjenčanje i smrt treba obilježiti vjerskim obredom. To najviše misle uvjereni vjernici (90%) ali u značajnom opsegu i nereligiozni ispitanici (38% rođenje i vjenčanje, a 43% smrt).

U našoj populaciji izrazito je rašireno i redovito slavljenje velikih crkvenih blagdana.⁶ Njihovo redovito obilježavanje u obitelji bilo je vrlo rasprostranjeno i u vrijeme bivšeg sustava: u zagrebačkoj regiji 1972. i 1982. godine u obitelji je redovito slavilo velike crkvene blagdane 58% odnosno 56% ispitanika.

Prema rezultatima našeg istraživanja, veće crkvene blagdane u obitelji redovito slave i manje religiozni i nereligiozni ispitanici (55%). Pred blagdane posti manje uvjerenih vjernika (74%) i religioznih (54%) nego što slave blagdane. No to čine i nesigurni, nereligiozni, pa i protivnici religije u stanovitoj mjeri. Slavljenje crkvenih blagdana u obiteljima u Hrvatskoj očito je za mnoge ispitanike dio tradicije i običaja. Kada smo ih o tome upitali (»Kakvo je vaše mišljenje o Božiću?«), 49% ukupne populacije izjavilo je da je to za njih dio obiteljske, nacionalne i kulturne tradicije, dok za 40% ispitanika Božić ima duboko religijsko značenje. Za 64% uvjerenih vjernika Božić ima duboko religijsko značenje, a za 29% je dio obiteljske, nacionalne i kulturne tradicije. Za sve ispitanike, osim uvjerenih vjernika, Božić je dominantno i većinski dio obiteljske, nacionalne i kulturne tradicije, pa čak i za 40% protivnika religije.

Četvrtina ravnodušnih i nereligioznih slavi Božić iz konformizma (»slave drugi, pa slavim i ja«), ali je ipak za većinu to dio tradicije. Rasprostranjenost zajedničke molitve u obitelji ide u prilog tim podacima. Naime, zajedničku molitvu u domu prakticira svega 13% uvjerenih vjernika i 5% religioznih.

Prezentirani podaci pokazuju da su oblici religijske prakse (redovito prakticiranje) vezani uz obiteljski život i prenošenje u obitelji, vrlo rasprostranjeni u populaciji u Hrvatskoj, pa čak i među nereligioznim ispitanicima. Ovi su oblici zastupljeni kroz uvođenje djece u religijsku zajednicu (krštenjem), te kroz odgoj djece u vjeri, a značajno su vezani i uz svetkovanje velikih blagdana.

No zahtjevnije angažiranje kroz svakodnevnu zajedničku molitvu u obitelji, što bi ukazivalo na sadržajniji i intenzivniji zajednički religijski život, gotovo izostaje.

4. Zaključak

Analiza rezultata istraživanja tradicionalne crkvene religioznosti u Hrvatskoj u dimenzijama identifikacije, vjerovanja i prakse pokazala je sljedeće:

⁶ Iako svega 55% uvjerenih vjernika zna da je Uskrs temeljni kršćanski blagdan, to zna čak i 39% nereligioznih.

- gotovo svi ispitanici (96,5%) iskazali su svoju *konfesionalnu pripadnost* i to ponajviše katoličku (89,8%);
- *religioznima* se izjasnilo 78,1% ispitanika, 13,4% je nesigurnih i ravnodušnih, dok je 8,5% nereligioznih te 0,7% protivnika religije – što pokazuje da nisu svi konfesionalno identificirani ispitanici i religiozni, tj. da se konfesionalno identificiraju i oni koji se smatraju manjereligioznima i nereligioznima;
- u visokom su postotku rasprostranjeni *elementi tradicionalne religioznosti* koji se posređuju u procesu socijalizacije u obitelji; svi su oni rasprostranjeni u većem opsegu od deklarirane religioznosti, što znači da su ih u obitelji »primili« i nesigurni, ravnodušni i nereligiozni ispitanici;
- *crkvena vjerovanja* su hijerarhijski strukturirana i fragmentirana; najrasprostranjenije je vjerovanje u Boga (82%), čak više od religiozno opredijeljenih, dok su ostala crkvena vjerovanja ispod te razine prihvaćanja (između 39% i 77%); *alternativna vjerovanja* prihvaćaju se na razini od 5% do 26%, što ukazuje na postojanje paralelnog prihvaćanja crkvenih i izvancrkvenih vjerovanja u jednog dijela istraživane populacije;
- učestalija *osobna religijska praksa* – dnevno i tjedno posjećivanje crkve (30%) znatno je manje rasprostranjena od crkvenih vjerovanja, dok se ispovijed i pričest prakticiraju ponajviše o blagdanima; ispitanici više prakticiraju osobnu molitvu (52% zajedno dnevno i tjedno);
- *religijska praksa u obitelji* u smislu prenošenja na djecu, slavljenja blagdana i posvećivanja doma visoko je rasprostranjena u populaciji – iznad 80%, dok se vjenčanje u crkvi (60%) i post pred blagdane (55%) manje prakticiraju; u obiteljima se najmanje zajednički moli (7%).

Potvrđena je, dakle, hipoteza (H1) o različitoj rasprostranjenosti religioznosti na pojedinim dimenzijama, tj. utvrđen je raskorak između visoke konfesionalne identifikacije, nešto manje religijske identifikacije, još manje rasprostranjenosti prihvaćanja temeljnih crkvenih vjerovanja (osim vjere u Boga), te znatno manje rasprostranjene osobne religijske prakse.

Usporedba pojedinih grupa ispitanika s obzirom na iskazanu religijsku samoidentifikaciju od uvjerenog vjernika do protivnika religije, pokazala je sljedeće:

- postoje značajne razlike između uvjerenih vjernika koji prihvaćaju sve što njihova vjera uči i religioznih koji ne prihvaćaju sve što njihova vjera uči u pojedinim dimenzijama religioznosti; razlike su najmanje u elementima tradicionalne religioznosti što su ih primili kroz socijalizaciju u obitelji (od 1% do 11%), potom vjeri u Boga, te elementima aktualne religioznosti koji se odnose na prenošenje religioznosti na svoju djecu, slavljenje blagdana u obitelji i posvećivanje doma; ove dvije grupe ispitanika više se razlikuju (od 11% do 26%) u prihvaćanju ostalih crkvenih vjerovanja te u religijskoj praksi;
- *uvjereni vjernici* (40,5%) nisu homogena grupa – i kod njih je prisutan opći obrazac različito rasprostranjene religioznosti u pojedinim dimenzijama;

- *religiozni* (37,6%) su se točno opredijelili na skali osobne religijske identifikacije i u tom smislu su dosljedni u svim dimenzijama;
- *nesigurni* (7,1%) i *ravnodušni* (6,3%) grupacije su se točno smjestile između religioznih i nereligioznih – po istom obrascu; ali na nižoj razini, i kod njih su rasprostranjeni pojedini elementi religioznosti;
- *nereligiozni* (7,8%) također nisu homogena grupa prema svojoj religijskoj identifikaciji; u značajnog dijela ovih ispitanika religija se prenosi kroz obiteljsku socijalizaciju (osobnu i prenošenja na djecu), te kroz religijsko obilježavanje obreda prijelaza i slavljenja blagdana u obitelji;
- mala grupa *protivnika religije* (0,7%) nije dovoljna za diferenciranu analizu, no i kod njih je u malom opsegu utvrđena rasprostranjenost većine navedenih indikatora religioznosti (osim osobne religijske prakse).

Prema tome, potvrđena je hipoteza (H2) o razlici između dviju grupa religioznih ispitanika u svim istraživanim dimenzijama. Dodatne analize kompleksnijeg sustava indikatora (formiranih u indekse) mogle bi izdvojiti »čišće« podtipove unutar uvjerenih vjernika i unutar grupe nereligioznih.

S obzirom na sociodemografska obilježja ispitanika (spol, dob, mjesto boravka, zanimanje, radni status, obrazovanje i makroregionalnu pripadnost) i pojedine indikatore religioznosti, analiza je pokazala najveći utjecaj spola, obrazovanja, zanimanja i makroregionalne pripadnosti:

- kod religijske smoidentifikacije statistički značajne razlike utvrđene su prema svim navedenim obilježjima: *religioznije* su žene, stariji, s nižom školskom spremom, iz sela, poljoprivrednici, domaćice i umirovljenici, te ispitanici iz splitske i osječke makroregije; *nereligiozniji* su muškarci, mladi, s višim stupnjemima školske spreme, višeg položaja u društvenoj strukturi (gledano kroz zanimanje), iz gradova i zagrebačke i riječke makroregije;
- s obzirom na prihvaćanje crkvenih i različitih alternativnih vjerovanja najslabiji prediktor je dob (samo New Age I vjerovanja više prihvaćaju mladi ispitanici);
- ista je sociodemografska podloga većeg prihvaćanja *crkvenih vjerovanja* kao i kod religijske samoidentifikacije;
- *praznovjerje* je prihvaćenije među ženama, onima s najnižim stupnjem školske spreme, te onih iz riječke makroregije, a *okultizam* među ženama, te ispitanicima iz splitske makroregije;
- *alternativna vjerovanja* više prihvaćaju mladi, sa srednjim, višim i visokim obrazovanjem, stručnjaci, nezaposleni te oni iz gradova;
- ista je sociodemografska podloga *religijske prakse* (odlaska u crkvu na misu) kao i religijske samoidentifikacije.

Potvrđena je i hipoteza (H3) o razlici u istraživanim dimenzijama religioznosti između pojedinih segmenata populacije s obzirom na njihove sociodemografske, sociostrukturne i sociokulturne karakteristike.

Nalaz o značajnim razlikama koje u religioznosti proizvode spol i makroregionalna pripadnost provocira pitanja koja su povezana i s budućim razvojem religioznosti u ovom području. Ako se veća religioznost žena (što je konstanta i u zapadnim društvima kršćanske tradicije) dijelom može objasniti okolnostima njihova položaja u društvu i obitelji, te drugačijom socijalizacijom, tada bi promjena tih okolnosti mogla utjecati na nestajanje razlika između njih i muškaraca. Ovome u prilog idu rezultati analize unutar skupine žena: najviše je uvjerenih vjernica među domaćicama (59,4%) te umirovljenicama (54,5%), manje među nezaposlenima (46,8%) a najmanje među zaposlenim ženama (38,7%). I u religijskoj je praksi isti obrazac, ali razlike nisu tako velike. Ukoliko se viša religioznost žena tumači njihovom specifičnom prirodom, kao trajnom kategorijom, tada će razlike u odnosu na muškarce ostati i dalje (Walter, Davie, 1998.; Davie, 2000.).

Regionalne razlike u stupnju religioznosti također nije lako objasniti bez sustavnih povijesnih, kulturoloških i antropoloških komparativnih istraživanja koja bi uključila i religijsku komponentu. Svakako, jednoznačna tumačenja nisu zadovoljavajuća. U tom smislu, moguće je navesti utjecaj stupanja razvijenosti pojedine regije (modernizacije – industrijalizacije, urbanizacije i pripadajućih sekularizacijskih efekata u čemu su riječka i zagrebačka regija ispred osječke i splitsko-dalmatinske), ali i stupnja utjecaja pojedinih konfesija na formiranje nacionalnih identiteta u pojedinim regijama (Vrcan, 2001.). Taj je utjecaj drugačiji u područjima koja su okružena pripadnicima različitih konfesija (katoličanstva, pravoslavlja i islama) poput istočne Slavonije ili dubrovačko-neretvanskog područja, nego u područjima koja su u okruženju zemalja iste konfesionalne pripadnosti (Istra i srednja Hrvatska sa Zagrebom). Dodatni je argument i specifična situacija u Istri u kojoj u formiranju nacionalnog identiteta nije toliko igrala ulogu konfesionalna pripadnost koliko dvije snažnije sekularne činjenice – jezik i socijalni prostor (Bonta, 2000.).

Ukazuju li svi analizirani podaci na promjene ili stabilizaciju religijske strukture? Imajući u vidu rezultate istraživanja koja su provedena na teritoriju Hrvatske u devedesetim godinama i ovoga provedenoga 2004. godine, možemo reći da se razina religioznosti stabilizirala. Ona gotovo da je dosegla vrhunac u svojim kolektivnim oblicima. Uzimajući u obzir i rastući broj generacija koje se kroz školski sustav konfesionalno obrazuju, moglo bi se u budućnosti (teoretski) očekivati jedino produbljenje religioznosti u onim dimenzijama u kojima je sadašnja rasprostranjenost najmanja. Ta hipoteza je tek mogući predmet budućih istraživanja.

Prezentirani rezultati analize u dimenzijama religijske identifikacije, vjerovanja i prakse potiču također i pitanje prirode najrasprostranjenije religioznosti u Hrvatskoj, te kako te podatke interpretirati unutar postojećih teorijskih koncepata.

I ovim istraživanjem utvrđeno je da dominiraju oblici religioznosti vezani uz socijalizaciju u obitelji, svetkovanje blagdana i običaje, u kojima je važno životne cikluse obilježiti vjerskim obredom, što čini zajednički *tradicionalni kulturni obrazac* ne samo religioznih, već i manjereligioznih i nereligioznih dijelova populaci-

je. Ovome u prilog idu i podaci o prisutnosti istraživanih elemenata kod nesigurnih, ravnodušnih, te osobito kod nereligioznih i protivnika religije. No svakako treba imati na umu i visoku razinu religijske identifikacija i prihvatanja nekih temeljnih crkvenih vjerovanja, što također daje pečat dominantnoj religioznosti. Uz opći trend revitalizacije religije i religioznosti, te deprivatizaciju na makrorazini, moguće je uočiti i druge procese koji se paralelno odvijaju. Kao što smo vidjeli, neki podaci pokazuju problematiziranje religioznosti na individualnoj razini, koje se najčešće opisuje kao *privatizacija*. Ti podaci ukazuju na sljedeće:

- a) raskorak između visoke razine vjerovanja i niske razine religijske prakse (redovitog odlaska u crkvu na misu);
- b) u dimenziji vjerovanja postoji fragmentiranost koja ukazuje na disoluciju dogmatskog sustava kod religioznih ispitanika (a to je obilježje već desetljećima prisutno u našoj populaciji, samo u drugom opsegu); postoji također i dio vjerničke populacije koji istovremeno prihvaća crkvena i izvanckvena, alternativna vjerovanja, te se kod njih može govoriti o postojanju sinkretičke religiozne svijesti; također i poimanje Boga postaje subjektivno, tj. ne u smislu osobnog Boga – Boga kao osobe;
- c) na razini religijske osobne prakse češće se prakticira osobna molitva nego redoviti odlazak u crkvu na misu;
- d) postoji značajno odstupanje kod religiozne populacije u prihvatanju moralnih normi Crkve, osobito u pitanjima pobačaja, seksualnosti i braka (što se može promatrati i kao difuzna sekularnost).

Sekularizacijski se pak učinci (modernizacije), bez obzira na njihov ograničeni domet, ogledaju u manjoj religioznosti gradskoga, višeobrazovanog stanovništva, te stanovništva iz najrazvijenijih regija, ali i u većem prihvatanju modernijih, liberalnijih vrijednosti u tim strukturama i tim regijama (što je predmet analize M. Labusa u ovom broju časopisa). No, s druge strane, na makro-razini je došlo do *desekularizacije*, tj. porasta ukupnoga društvenog značenja religije i Crkve.

Sva ova obilježja i procesi karakteristični za religioznost, nereligioznost i religijsku situaciju u Hrvatskoj, pokazuju da je ta situacija složenija negoli se to čini na prvi pogled, te da je nije lako interpretirati, jer istovremeno paralelno egzistiraju različiti procesi i tendencije.

Istovremeno, religijska situacija u Hrvatskoj je u značajnoj mjeri obilježena dinamikom i isprepletenošću društvenoga i religijskoga. Pritom se mora uzeti u obzir barem sljedeće:

- a) karakteristike društva u kojemu egzistira izrazito povećana religioznost (društvo koje se ubrzano mijenja i koje je svoje početne transformacije doživjelo u ratnom razdoblju; društvo visokog rizika i nesigurnosti; društvo u kojem nedostaje zajednički sustav vrijednosti (anomija); društvo u kojemu se izmijenila demografska slika zbog ratom uzrokovanih migracija; društvo koje je mješavi-

na predmodernoga, modernoga i s elementima postmodernoga; upravo u tenziji, ili kako kaže Jukić (1997.), »raskrižju između tradicije i moderniteta«, egzistira prevladavajući kolektivistički tip crkvene religioznosti, ali s pukotinama koje u njega utiskuje suvremenost;

- b) povijesna povezanost nacionalne i religijske (konfesionalne) identifikacije te utjecaj nacionalne homogenizacije u ratnom razdoblju; to upućuje na moguće obilježje religioznosti u Hrvatskoj kao »vjerovanja u pripadanje«, ali na drugačiji način i na drugačijim osnovama nego u Švedskoj, za koju je G. Davie upotrijebila ovu sintagmu (Davie, 2000);
- c) kompleksna dinamika religijskoga i političkoga.

Širu sliku religijske situacije u Hrvatskoj može se dobiti uvidom u analize iskustvene dimenzije i posljedične dimenzije, koja je analizirana kroz vrijednosti, vrijednosne orijentacije, te neke stavove ispitanika (što je predmet ostalih radova u časopisu).

I na kraju svakako valja dodati da religija, osim socioloških, ima i svoje psihološke, antropološke, filozofske i povijesne odrednice, kao i relativnu autonomnost. Stoga je uvijek potrebno imati svijest o tome da bilo koja redukcionistička poimanja, kako u smislu jedne znanosti ili jedne teorije u okviru pojedine znanosti, ne mogu obuhvatiti svu složenu prirodu religijskog fenomena.

Literatura

1. Aračić, Pero; Črpić Gordan; Nikodem, Krunoslav (2003.): Postkomunistički horizonti. – Đakovo: Teologija u Đakovu.
2. Bahtijarević, Štefica (1985.): Religijska situacija na području zagrebačke regije. – Zagreb: Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.
3. Bahtijarević, Štefica; Vrcan, Srđan (1975.): Religiozno ponašanje I i II. – Zagreb: Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.
4. Baloban, Josip; Črpić, Gordan (2000.): Određeni aspekti crkvenosti. – *Bogoslovska smotra*, Zagreb, 70 (2000) 2: 257-290.
5. Barker, Eileen (2004.): The Church Without and the God Within: Religiosity and/or Spirituality? – In: Dinka Marinović Jerolimov, Siniša Zrinščak and Irena Borowik (eds.): *Religion and Patterns of Social Transformation*. – Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 23-47.
6. Berger, Peter (1999.): The Desecularization of the World. Resurgent Religion and World Politics. – Washington, D.C.: Ethic and Public Policy Center; Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company.
7. Boneta, Željko (2000.): Stabilizacija vjerničke strukture i/ili njihanje klatna – religioznost u Istri. Prilog socio-religijskoj karti Hrvatske. – *Revija za sociologiju*, Zagreb, 31 (2000) 3/4: 133-151.
8. Casanova, José (1994.): Public Religions in the Modern World. – Chicago and London: University of Chicago Press.

9. Cifrić, Ivan (2000.): Percepcija nekih odnosa crkve i države i uloga crkve i religije u društvu. – *Sociologija sela*, Zagreb, 38 (2000) 1/2 (147/148) supplement: 227-269.
10. Črpić, Gordan; Kušar, Stjepan (1998.): Neki aspekti religioznosti u Hrvatskoj. – *Bogoslovska smotra*, Zagreb, 68 (1998) 4: 513-563.
11. Črpić, Gordan i Valković, M. (2000.): Moral u Hrvatskoj u sociologijskoj perspektivi. – *Bogoslovska smotra*, Zagreb, 70 (2000) 1: 1-63.
12. Davie, Grace (2000.): Religion in Modern Europe: a Memory Mutates. – Oxford: Oxford University Press.
13. Eliade, Mircea (1983.): Okultizam, magija i pomodne kulture. – Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
14. Goja, Jadranka (2000.): Neki aspekti religioznosti hrvatske mladeži 1986. i 1999. godine. – *Politička misao*, Zagreb, 37 (2000) 1: 148-159.
15. Hunt, Stephen J. (2003.): Alternative Religions, a Sociological Introduction. – Aldershot: Ashgate.
16. Jukić, Jakov (1988.): Povratak svetog: rasprava o pučkoj religiji. – Split: Crkva u svijetu.
17. Jukić, Jakov (1997.): Lica i maske svetoga. – Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
18. Katekizam Katoličke crkve (1994.). – Zagreb: Hrvatska biskupska konferencija.
19. Mandarić, Valentina (2000.): Religiozni identitet zagrebačkih adolescenata. – Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar (Studija 3).
20. Marinović Bobinac, Ankica (2000.): Dimenzija religijskog znanja. – *Sociologija sela*, Zagreb, 38 (2000) 1/2 (147/148) supplement: 81-94.
21. Marinović Jerolimov, Dinka (1999.): Religijske promjene u Hrvatskoj od 1989. do 1996. godine. – U: Ivan Grubišić i Siniša Zrinščak (ur.): *Religija i integracija*. – Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 187-203.
22. Marinović Jerolimov, Dinka (2000.): Religijske promjene u tranzicijskim uvjetima u Hrvatskoj: promjene u dimenzijama religijske identifikacije i prakse. – *Sociologija sela*, Zagreb, 38 (2000) 1/2 (147/148) supplement: 43-80.
23. Marinović Jerolimov, Dinka (2001.): Religious Changes in Croatia: Some Empirical Data from 1972, 1982 and 1999 in the Zagreb Region. – In: Irena Borowik and Miklos Tomka (eds.): *Religion and Social Change in Post-Communist Europe*. – Krakow: Zakład Wydawniczy Nomos, 163-180.
24. Marinović Jerolimov, Dinka (2002.): Religioznost, nereligioznost i neke vrijednosti mladih. – U: Vlasta Ilišin i Furio Radin (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. – Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu; Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 79-124.
25. Nikodem, Krunoslav (2004.): Religijski identitet u Hrvatskoj: dimenzije religijskog identiteta i socio-ekološke orijentacije. – *Socijalna ekologija*, Zagreb, 13 (2004) 3-4: 257-285.
26. Vrcan, Srdan (1990.): Omladina, religija, crkva. – U: Vlasta Ilišin, Furio Radin, Helena Štimac i Srdan Vrcan: *Ogledi o omladini osamdesetih*. – Zagreb: Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 111-150.
27. Vrcan, Srdan (2001.): Vjera u vrtlozima tranzicije. – Split: Dalmatinska akcija.
28. Walter, Tony; Davie, Grace (1998.): The religiosity of women in the modern West. – *The British Journal of Sociology*, 49 (1998) 4: 640-660.
29. Wuthnow, Robert (ed.) (1979.): The Religious Dimension. – New York: Academic Press.
30. Zrinščak, Siniša; Črpić, Gordan; Kušar, Stjepan (2000.): Vjerovanje i religioznost. – *Bogoslovska smotra*, Zagreb, 70 (2000) 2: 233-235.

Dinka Marinović Jerolimov
Institute for Social Research in Zagreb, Zagreb, Croatia

Traditional Religiosity in Croatia in 2004: Between the Collective and Individual

Summary

The data on the distribution of confessional and religious identification, religious beliefs and religious practice in Croatia in 2004 are analyzed in this paper. Taking the results of the researches in the 90s as a basis, the aim was to determine whether the figures indicate changes or a stabilization of the believers' structure. The following indicators were used in the analysis: a) indicators of traditional religiosity in a narrower sense, related to the period of socialization in the family – confessional and religious identification, religious education in the family and through religious instruction, the sacraments of baptizing, first communion and confirmation and b) indicators of the actual religiosity – embracing church and extra-church beliefs, religious practice at the personal and family level (attending the church messes, personal prayer, confession, communion, self-denial during the Lent period, church wedding, baptizing of children, sending the children to religious instruction, consecration of home, praying together in the family, celebrating church holidays and fasting before the holidays with the family). The hypothesis on the discrepancy in the distribution of religiosity among the examined dimensions was confirmed, as well as the hypothesis on the difference between the two groups of religiously determined respondents – convinced believers and the religious ones that don't accept all their religion teaches them. Already the existing socio-demographic pattern as a basis for a more expressive religiosity, respectively non-religiosity has also been confirmed. We ascertained that the believers' structure has stabilized according to all examined indicators and that are still predominant those forms of religiosity related to the socialization in the family, celebrating holidays, customs, and especially to the religious celebration of life cycles, what makes the common *traditional cultural pattern* not only of the religious, but of less religious and non-religious parts of population. The analysis shows that, besides the processes of revitalization, desecularization and deprivatization, we can also notice the signs of a parallel existence of the opposite processes on an individual level. This is manifested in dissolution of dogmatic systems, parallel adoption of alternative extra-church beliefs, in the discrepancy between the level of belief and religious practice and in the respondents' divergence from the church moral norms. All this makes the religious situation in Croatia more complex, although almost completely mono-confessional and mono-national society does not reflect such a picture at first sight.

Key words: religion, church, traditional religiosity in a narrower sense, actual religiosity, confessional identification, religious identification, church beliefs, alternative beliefs, religious practice, socio-demographic characteristics.

Received on: June 1, 2005

Accepted on: June 25, 2005

Dinka Marinović Jerolimov
Institut de Recherches sociales à Zagreb, Zagreb, Croatie

Religiosité traditionnelle en Croatie en 2004 : Entre le collectif et individuel

Résumé

Dans cet article on analyse les données sur la distribution de l'identification confessionnelle et religieuse, de la croyance et la pratique religieuse en Croatie en 2004. Les résultats de la recherche dans les années 1990 ont été pris comme une base pour déterminer si les données indiquent des changements ou une stabilisation de la structure de croyants. Les indicateurs suivants ont été employés dans l'analyse: a) indicateurs de la religiosité traditionnelle dans un sens plus étroit, liés à la période de la socialisation dans la famille – l'identification confessionnelle et religieuse, l'éducation religieuse, dans la famille et par l'instruction religieuse, les sacrements du baptême, la première communion et confirmation et b) indicateurs d'une religiosité actuelle – l'adoption de la croyance ecclésiastique et extra-ecclésiastique, religiosité pratique au niveau personnel et celle de famille (participer à la messe, prière personnelle, confession, communion, renoncement pendant la période du carême, mariage dans l'église, baptême des enfants, envoyer les enfants à l'instruction religieuse, consécration de la maison, prière collective dans la famille, célébration des fêtes ecclésiastiques et jeûner avant les fêtes avec la famille). L'hypothèse sur l'irrégularité dans la distribution de la bigoterie parmi les dimensions examinées a été confirmée, aussi comme l'hypothèse sur la différence entre les deux groupes des répondants religieusement déterminés – croyants convaincus et les religieux qui n'acceptent pas tous ce que leur religion leur enseigne. On a également confirmé un déjà existant modèle socio-démographique comme la base pour une religiosité plus expressive, respectivement, non-religiosité. Nous avons établi que la structure des croyants a stabilisé selon tous les indicateurs examinés et que les formes prédominantes de la religiosité sont celles liées à la socialisation dans la famille, célébration des fêtes, aux coutumes, et particulièrement à la célébration religieuse des cycles de vie, ce qui fait un *modèle culturel traditionnel* commun, non seulement des religieuses, mais des moins religieuses et non-religieuses parties de la population. L'analyse montre que sans compter les processus de la revitalisation, désécularisation et déprivatisation, nous pouvons également noter des signes d'une existence parallèle des processus contraires à un niveau individuel. Ceci se manifeste dans la dissolution du système dogmatique, l'adoption parallèle des croyances alternatives extra-ecclésiastiques, dans l'anomalie entre le niveau de la croyance et la pratique religieuse et dans la divergence des répondants des normes morales d'église. Tout ceci rend la situation religieuse en Croatie plus complexe, bien que la société presque totalement mono-confessionnelle et mono-nationale ne reflète pas une telle image à première vue.

Mots clés: religion, église, religiosité traditionnelle dans un sens plus étroit, religiosité actuelle, identification confessionnelle, identification religieuse, croyances ecclésiastiques, croyances alternatives, pratique religieuse, caractéristiques socio-démographiques.

Reçu: 1 juin 2005

Accepté: 25 juin 2005